

УДК 94:616.912-036.22(497.11 Краљево)1972”
616.98:578.834]:351.862.21

DOI: <https://doi.org/10.5937/bastina35-56721>

Оригинални научни рад

*Предраг Р. ТЕРЗИЋ**

Институт за политичке студије, Београд

*Јован Д. СИМИЈАНОВИЋ***

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

КРАЉЕВО ТОКОМ ЕПИДЕМИЈА ВАРИОЛЕ ВЕРЕ И ПАНДЕМИЈЕ ИЗАЗВАНЕ ВИРУСОМ КОРОНЕ***

Апстракт: У раду се истражује епидемија вариоле вере и пандемија вируса корона на територији Краљева. Циљ рада је да проучи начине институционалног деловања у ванредним околностима проузрокованим епидемијом, односно пандемијом смртносних заразних болести на нивоу локалне заједнице. Коришћењем компаративне анализе пореде се друштвене и здравствене прилике, као и функционисање институција за време епидемије вариоле вере из пролећа 1972. године и пандемије изазване вирусом корона у време трајања ванредног стања, од 15. марта до 6. маја 2020. године. Истраживањем доступних извора, штампе и још увек малобројне литературе, аутори су настојали да прошире сазнања о овој тематици. Закључак је да је пандемија дуже трајала и да је неупоредиво више људи заражено вирусом корона у односу на вариолу веру, па је и деловање Градског штаба за ванредне ситуације током пандемије било сложеније.

Кључне речи: вариола вера, вирус корона, епидемија, пандемија

УВОД

Заразне болести изазване вирусом вариоле вере и вирусом корона донеле су низ заједничких, али и специфичних последица по друштво у целини. Епидемија вариоле у Југославији у пролеће 1972. релативно је кратко трајала. Деловањем надлежних органа, али и уз много среће, успешно је савладана. Упркос распону од око 15 дана од прве жртве до званичног проглашења епидемије, она је захватила само поједина мања подручја и веома мали проценат популације. Епидемија је званично проглашена 25. марта и трајала је до 23. маја 1972. године. Међутим, први случај заразе вирусом вариоле вере потврђен на Институту за имунологију и вирусологију Торлак 16. марта (Vučetić 2022: 47), док је 22. марта лабораторијски потврђено да је званично прва жртва вариоле вере преминула још 10. марта (Vučetić 2022: 59; Вучетић 2021: 65).

* Научни сарадник, ORCID 0000-0003-3896-6217, predrag.terzic@ips.ac.rs

** Научни сарадник, ORCID 0000-0002-3714-9445, jovan_simijanovic@yahoo.com

*** Рад је написан у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС број: 451-03-136/2025-03 од 27. 1. 2025. године.

За разлику од епидемије вариоле вере, вирус корона је проузроковао глобалну пандемију. Реч је била о новом, до тада непознатом вирусу, а процес ширења заразе и појаве пандемије је измакао сваком покушају сузбијања много пре његове појаве међу становништвом у Србији. Пандемија вируса короне је трајала много дуже, али управо због референтности и компаративности аутори су се у овом тексту одлучили да обраде само почетак пандемије, односно период од 15. марта до 6. маја 2020. године, у ком је трајало ванредно стање на територији Републике Србије (Градска управа, Одељење за послове цивилне заштите, Бр: СЛ/24 – XI, од 29. 02. 2024).

Иако је вариола вера 1972. године, била позната научној и стручној медицинској јавности, она је релативно касно дијагностификована, тако да је могућност заустављања даљег ланца преноса постала готово немогућа. Ипак, у време појаве епидемије у Југославији постојала је вакцина против вариоле, која је имала велики проценат успешности у имунизацији становништва, односно у заустављању даљег ширења епидемије.

Насупрот томе, вирус короне је од пролећа 2020. године, почео да се шири у пандемијским размерама, па ни Република Србија није била изузетак. Висока заразност и брзина преноса инфекције, која је у широј научној јавности тада још увек била недовољно истражена, довели су до прибегавања примени карантина и ограничења кретања становника, а све у циљу успоравања процеса преноса и покушаја сузбијања заразе. „Пандемија је изоловала људе једне од других и утицала на смањење блискости.“ (Ђорић 2023: 1286).

„Мада се почетком 2020. године, веровало да ће болест изазвана вирусом COVID-19 бити само још једна у низу пролазних епидемија, то није (био) случај. Наиме, ова епидемија је и по својој манифестацији јединствена имајући у виду да је узроковала најпре делимичну, а потом и потпуну инертност глобалног света” (Banović-Stekić 2020: 86). Када је званично потврђено да се вирус корона појавио на територији Србије искуства других земаља које су већ тада водиле борбу против наведене пошасте постала су драгоцене (Кина, САД, Француска, Италија, Хрватска, Северна Македонија, Иран, Словенија).

Појава вируса короне у Србији је „изискивала брз одговор државних органа, ставила је на пробу спремност републичких и институција јединица локалне самоуправе, како би се заједничким капацитетима ухватили у коштац с епидемијом.“ (Терзић 2021: 264). Увођење карантина (епидемиолошка мера којом се спречава ширење заразних болести изолацијом инфицираних или оболелих особа) и ограничавања кретања становништва имали су као примарни циљ да успоре ширење заразе како би се избегао колапс постојећих капацитета здравствене инфраструктуре. На глобалном нивоу наведене мере су препоручене и од Светске здравствене организације, а у тежњи да се „купи време“ до напретка у сазнањима у вези с борбом против тада мало познате болести, до евентуалног открића лека, или вакцине (World Health Organization, 2020).

Заједничка особина епидемије из 1972. и пандемије из 2020-2022. године, је њихов утицај на стварање услова за тестирање капацитета здравствених, политичких и ширих друштвених структура на изненадну кризну ситуацију која је

захватила све поре друштва, при чему је највећа одговорност била на надлежним државним органима и службама на свим нивоима.

БОРБА ЛОКАЛНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ КРАЉЕВА ПРОТИВ ЕПИДЕМИЈЕ ВАРИОЛЕ ВЕРЕ

У пролеће 1972. године, када се појавила епидемија вариоле вере на територији Србије и Југославије, Краљево се налазило у подручју надлежности Међуопштинског здравственог центра у Краљеву. *Програм здравствене заштите за територију СО (Скупштина општине) Краљево за 1972. годину (Програм)* представља драгоцен извор за упознавање са стањем и капацитетима здравствене заштите на наведеном подручју. Прва тачка овог *Програма* дефинисала је обавезне видове здравствене заштите, „прописивала је мере за откривање, спречавање, сузбијање и лечење заразних и венеричних болести.“ *Програм* је обухватао „и побољшање начина обавештавања становништва, појачавање контроле извршења вакцинације и активан епидемиолошки надзор“ (Герзић-Симијановић 2023: 296-297).¹

Сусрет Краљевчана с опасношћу од опаке заразне болести се десио 23. марта, када је дијагностификовано да ђак Шумарске школе у Краљеву и станар интерната ученика средње Шумарске школе, Никола Накарадић, болује од вариоле. Ученик је био заражен на Кожном одељењу болнице у Чачку где је боравио од 8. до 14. марта, а од отпуштања из болнице до дијагностификовања болести прошло је девет дана. Тек након сазнања да је Накарадић могао бити у контакту с оболелим у чачанској болници, припадници СУП-а су 23. марта из села Моровић, где се тада ученик налазио на адреси свог сталног пребивалишта, пребацили у карантин „Чарапићев брест“ на подручју Београда, те се због тога он формално није водио као заражени из Краљева (Видети: Вићетић 2022: 61-62). Одмах потом у Краљеву су Шумарска школа и њен интернат били стављени под карантин (Ђорђевић-Глишовић 1972а: 3). Просторије Антитуберкулозног диспанзера у Краљеву и просторије хотела „Добре воде“ на планини Гоч, у околини Краљева, су, такође, биле претворене у карантин за лица за која се сумњало да су била у контакту са зараженима (Ђорђевић-Глишовић 1972б: 3; Милошевић 1972: 142).²

Дакле, упркос страховањима да би велики број контаката, касно откривање и стављање у карантин потврђено заражене особе довело до ширења заразе у широком опсегу уз могуће трагичне последице, такав сценарио се, ипак, није догодио. Свакако и захваљујући томе што се, одмах по откривању да је потврђено заражени станао у Дому ученика у Краљеву, приступило одлучним мерама вакцинације и карантина.

Иначе, у то време је у Југославији вакцина против вариоле вере била обавезна. Деца су се вакцинисала између 6. и 18. месеци по рођењу и ревакцинисала у 7. и 14. години.

1 Историјски архив Краљево (ИАК), фонд: Скупштина општине Краљево (СО Краљево), 1972, 2/1972, *Програм здравствене заштите за територију СО Краљево за 1972. годину*, усвојен 20. марта 1972. године.

2 ИАК, Фонд: Завод за заштиту здравља – Краљево (333К), Кутија: 1972, 1973, 1974, 1975, 1976, *Извештај о раду Службе за борбу против туберкулозе за 1972. годину*, од 17. јануара 1973. године.

У време појаве вариоле, Савезна епидемиолошка комисија и Савезни штаб су постигли сагласност око одлуке да се у најкраћем року обави ванредна вакцинација целокупног становништва тадашње државе (Вучетић 2021: 66). На нивоу општине Краљево се брзо приступило реализацији, а Општински штаб за здравствену заштиту становништва од великих богиња је извештавао да је до 2. априла 1972. године, на подручју тадашње општине Краљево било вакцинисано 108.867 грађана, при чему су вакцинисана и лица која нису живела на краљевачкој територији, већ су се у том периоду нашла у Краљеву. Након седамнаест дана постојања карантина без појаве случајева симптома вариоле вере, они су распуштени 4. априла (Марковић 1972: 1; Терзић-Симијановић 2023: 300).

Наведен број вакцинисаних лица, као и брзина којом је тај број постигнут, указују на висок степен успешности, јер је према попису становништва одржаном у априлу 1971. године, на подручју општине Краљево живело 106.153 становника, а само градско насеље је тада бројало 27.839 житеља (Ропић 1994: 330-331). Крајем исте године становништво општине се увећало за 451 становника, „а број активних осигураника је био 24.664, односно 23,1% од укупног броја становника“ (Терзић-Симијановић 2023: 296).³

На седници Савета за народно здравље и социјалну заштиту СО Краљево, од 14. априла 1972. године, констатовано је да на подручју општине до тог дана није било оболелих. Отуда је Општински штаб за здравствену заштиту становништва од великих богиња похваљен због благовремено предузетих активних мера превентивне заштите. Док је делатност Штаба, у координацији и субординацији с надлежним институцијама била усредсређена на брзу и свеобухватну вакцинацију, организацију строгих карантина за сумњиве на ризичне контакте, као и ограничење и контролу кретања осталог становништва, односно њихов улазак и излазак из града, предузете су и ванредне, појачане хигијенске мере (дезинфекција улица, јавних просторија и сл.), у самом граду, приградским насељима и околним селима (Терзић-Симијановић 2023: 301).⁴

Чињеница да, осим станара Дома ученика (који се није заразио на територији општине Краљево, а никоме није ни пренео заразу), није било више ни једног случаја вариоле на подручју краљевачке општине може се сматрати срећним случајем околности. Ипак, тај „резултат се потпуно оправдано сматра успехом, узевши у обзир лоше стање у здравству, како по питању материјално – техничких услова, тако и у погледу неспремности на изазов изненадне епидемије“, па и недостатка медицинског особља (Терзић-Симијановић 2023: 305-306).

Процес истраживања делатности здравства и надлежних институција током кратке епизоде епидемије вариоле вере 1972. године, осветљава и тадашње прилике у погледу стања здравствене службе. Тако документација Савета за народно здравље и социјалну заштиту СО Краљево сведочи о материјално - техничким условима у здравственим установама у Краљеву током епидемије вариоле 1972.

3 ИАК, фонд: СО Краљево, 1972, 2/1972, Билтен за извештавања организације и рада здравствене службе и здравствене заштитне општине Краљево, број X, мај 1972, год, 1.

4 ИАК, СО Краљево, 1972, 2/1972, Записник VI седнице Савета за народно здравље и социјалну заштиту СО Краљево, од 14. априла 1972. године.

године, који у неким сегментима нису задовољавали тадашње стандарде. Највише проблема је било због лоших, неусловних просторија здравствених установа, затим због лоше опремљености материјалним средствима, медицинским материјалом и дијагностичким средствима. Било је и кадровских проблема, али не у погледу квалитета, већ бројности стручних радника. Будући извештаји о стању здравства на подручју општине Краљево све до средине седамдесетих година XX века сведоче да се услови и уочени проблеми ни након епидемије нису значајније побољшали, ни решили. Нацрт програма здравствене заштите за 1973. годину, а који се односио на подручје Скупштине општине Краљево, је у великој мери био конципиран под утиском искуства епидемије вариоле вере. Већ прва тачка Нацрта програма садржи мере за откривање, спречавање, сузбијање и лечење заразних болести (Терзић-Симијановић 2023: 304-305.)⁵ Практично знање, правилно постављање дијагнозе и правовремена исправна реакција здравствене службе су се показали као најважнији за успешну победу над епидемијом.

ПОЈАВА ПРВИХ СЛУЧАЈЕВА ЗАРАЗЕ ВИРУСОМ КОРОНЕ И УВОЂЕЊЕ ВАНРЕДНОГ СТАЊА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ 2020. ГОДИНЕ

Први случај заразе вирусом короне у Србији је званично потврђен 6. марта 2020. године (Влада 2020а). Након још три потврђена случаја заразе, Влада Републике Србије је 10. марта донела додатне мере у спречавању ширења ковида, а уведена је и привремена забрана уласка у Србију за стране држављане из подручја с интензивном трансмисијом вируса короне (Влада 2020б).⁶ У циљу обезбеђивања благовремених и усклађених активности надлежних органа, организација и служби, као и других субјеката које се односе на сузбијање заразне болести изазване вирусом короне, 13. марта је образован Кризни штаб за сузбијање заразне болести COVID-19 (Влада 2020в). У дану када је регистровано 48 потврђених позитивних случајева заразе, 15. марта, донета је и Одлука о увођењу ванредног стања, које је на снагу ступило одмах (Службени гласник РС 15. март 2020). Будући да је тада зараза досегла озбиљне размере у светским оквирима (вирус је до тада био регистрован у 142 земље и у свету је укупно било регистровано 156 хиљада заражених) нужност корака који би предупредили озбиљне последице по становништво државе је била неспорна (BBC 2020).

Министарство државне управе и локалне самоуправе је 18. марта донело инструкције за организовање рада у државним органима и локалним самоуправама у периоду ванредног стања, а на основу Уредбе о организовању послодаваца за време ванредног стања (Бережнов 2023: 351). Инструкција је дефинисала планирање организације рада у циљу смањења ризика од ширења заразе. У њој је

5 ИАК, СО Краљево, 1972, 5/1973, *Нацрт програма здравствене заштите за 1973. год. за подручје СО Краљево*, Завод за здравствену заштиту Краљево, децембра 1972, стр. 2-3.

6 То се тада односило на особе које су боравиле у Италији, појединим провинцијама Народне Републике Кине, Јужне Кореје, Ирана и деловима Швајцарске.

посебно наглашено да је посебно угроженим лицима старијим од 60 година и родитељима деце до 12 година (нарочито самохраних, или ако је другом родитељу установљена радна обавеза) омогућен рад од куће, у складу с планом рада који утврђује послодавац или руководилац (Министарство 2020). Ванредно стање је трајало до 6. маја 2020. године, када је укинута одлуком Народне скупштине (Службени гласник РС 6. мај 2020).

БОРБА ГРАДА КРАЉЕВА ПРОТИВ ЗАРАЗЕ ИЗАЗВАНЕ ВИРУСОМ КОРОНЕ

Када је у питању организација надлежних служби и органа локалне самоуправе у Краљеву током пандемије вирусом короне, важно је истаћи, да је најважнију улогу у организацији и координацији борбе против вируса имао Градски штаб за ванредне ситуације, који је већ првог дана ванредног стања фокус својих активности посветио борби против заразе на простору своје надлежности (Штаб за ванредне ситуације на територији града Краљева, Наредба бр. 2-6/20-XI, 16. март 2020). О опсегу одговорности сведочи и чињеница да се на подручју надлежности Градског штаба за ванредне ситуације крајем 2019. године налазило 117.169 становника (Демографска статистика 2019: 346).

На седници Градског већа, од 26. марта 2020. године, усвојен је и *План заштити и спасавања у случају епидемија-пандемија (План)*, који је садржао процену ризика, план организације, начин поступања и мере надлежних служби. Иначе, вредно истицања је и то да овај *План* представља први документ-план заштите и спасавања од заразе вирусом короне који је усвојила нека локална самоуправа у Србији (Градско веће, 011-74/2020-I, 4; Терзић 2021: 263).

Док је, према овом *Плану*, Завод за јавно здравље Краљево био надлежна установа за праћење епидемиолошке ситуације и издавање упутстава и обавештавања јавности, Градски штаб за ванредне ситуације је своју оперативну делатност (издавање наредби, препорука и закључака) заснивао на препорукама, стручном мишљењу и упутствима за поступање Завода за јавно здравље. Градски штаб за ванредне ситуације је и координисао делатност свих значајних субјеката у циљу минимализације ризика од ширења заразе (Градско веће, 011-74/2020-I, 6; Терзић 2021: 267-268.).

АНАЛИЗА ДЕЛАТНОСТИ ЛОКАЛНЕ САМОУПРАВЕ И ОСТАЛИХ ОДГОВОРНИХ ОРГАНА НА ЛОКАЛНОМ НИВОУ

Управо захваљујући постојању и примењивању *Плана заштити и спасавања у случају епидемија-пандемија* Краљево је, у периоду трајања ванредног стања, било међу градовима који су имали мали степен заражених у односу на број становника. У време ванредног стања на подручју Краљево умрле су три особе за које је званично потврђено да је смрт наступила као последица инфекције вирусом короне. Прва особа је преминула 4. априла у Инфективној клиници у Крагујевцу, друга 11. априла у КБЦ Звездара у Београду, док је трећа изгубила живот 14. априла

у крагујевачкој Инфективној клиници. У истом периоду званично је било регистровано 39 заражених особа (Градска управа, Одељење за послове цивилне заштите, Бр: СЛ/24 – XI, од 29. 02. 2024.)

Ови резултати су последица активности Градског штаба за ванредне ситуације, који је координисао делатност читавог низа важних установа и организација: Одељења за послове цивилне заштите, Сектора за ванредне ситуације, Завода за јавно здравље Краљево, Опште болнице „Студеница“, Дома здравља Краљево, Ветеринарског специјалистичког Института, Црвеног крста, Регионалне привредне коморе Рашког и Моравичког округа, Школске и Полицијске управе, Друге бригаде копнене војске, јавних предузећа чији је оснивач локална самоуправа, јединица цивилне заштите и добровољних ватрогасних друштава. (Терзић 2021: 264).

Градски штаб за ванредне ситуације града Краљева је своју делатност организовао путем рада Стручно-оперативног тима за заштиту од епидемија.⁷ Такође, одржавани су и састанци оперативног дела Штаба за ванредне ситуације, као и седнице Штаба за ванредне ситуације у пуном сазиву (Терзић 2021: 266.). Припремање нацрта нормативних аката и њихово усклађивање с актима које су усвајали Кризни штаб и Влада Републике Србије, вршило је Одељење за послове цивилне заштите, које је основано и функционише као организациона јединица у оквиру Градске управе (Терзић 2021: 267).

Задатак Завода за јавно здравље био је да обавља „епидемиолошки надзор и контролу, координацију, комуникацију, издавање инструкција, упутстава и процедура за поступање у случају епидемије“ (Терзић 2021: 268), док је Сектор за ванредне ситуације Министарства унутрашњих послова, Одељење за ванредне ситуације у Краљеву било „надлежно за руковођење и предузимање свих неопходних мера и активности у циљу заштите и спасавања“ (Градско веће, 011-74/2020-I, 8-9; Терзић 2021: 268). Дом здравља је имао надлежност да се „стара о пријему, збрињавању и обиласку болесних, старих и непокретних, пружању прве медицинске помоћи и евакуацији“ (Градско веће, 011-74/2020-I, 7, Терзић 2021: 268), а допремање пакета помоћи социјално угроженим грађанима и особама под мерама изолације је био задатак волонтера Црвеног крста (Терзић 2021: 268).

Будући да се истраживани период у овом раду односи на време ванредног стања, од 15. марта до 6. маја 2020. године, главни аспект сваког вида борбе против заразе вирусом короне се заснивао на превентиви и спречавању – прекидању ланца заразе, а то је био главни вид борбе и на нивоу Краљева. Тих дана је у недостатку других видова борбе, као што су лекови и вакцине, конзервативни вид превенције представљао суштину активности Градског штаба за ванредне ситуације града Краљева.

7 Градски штаб за ванредне ситуације је 24. марта 2020. године формирао посебан стручно-оперативни тим (СОТ) за заштиту од епидемије. Задатак овог тима је био праћење епидемиолошке ситуације на дневном нивоу, анализирање значајних информација и поступање у случају претње или појаве епидемије. Осим наведеног, СОТ је имао и могућност да предлаже усвајање аката у циљу спровођења потребних мера. (Штаб за ванредне ситуације на територији града Краљева, 2-29/20-XI).

Мере превенције су се спроводиле путем дезинфекције јавних и стамбених површина, дистрибуцијом заштитне опреме и едукацијом становништва. (Детаљније о овоме видети: Терзић 2021: 271).

УПОРЕДНА АНАЛИЗА И ЗБИРНИ ЗАКЉУЧЦИ

Када се сагледа и упореди анализа делатности локалне самоуправе и осталих одговорних органа на сузбијању епидемије вариоле 1972. године и пандемије вируса короне у 2020. и 2021. години, може се констатовати неколико значајних разлика.

Једна од главних разлика у методама борбе против епидемије вариоле вере 1972. и првих месеци борбе против заразе вируса короне на глобалном нивоу је била на пољу имунизације, као вида превентиве и као средства колективне бране од масовног ширења заразе. Док је за вариолу 1972. године, постојала вакцина, у првим месецима пандемије истраживања на пољу развоја вакцина за вирус короне су тек најављивана.

Свеукупни технолошки напредак и убрзани процес глобализације су управо на примеру вариоле вере и вируса короне показали свој утицај. Док је за вариолу било потребно шест хиљада година да стигне до сваког дела планете, вирус короне је целу Земљу обухватио муњевитом брзином (Шуваковић 2022: 10). Пандемија вируса короне, њено брзо ширење и истовремени напори с најразличитијих страна света да се зараза заустави су, без сваке сумње, производ глобализације. Међутим, како је то већ у научној заједници примећено, и епидемија вариоле у Југославији 1972. године, је такође, директна последица глобализације. Појава вируса у тадашњој Југославији је била омогућена савременим транспортним средствима, могућношћу много бржег, лакшег и јефтинијег превоза људи и добара у односу на пређашњи период. Поред тога, и успешно сузбијање ове заразе је продукт глобализације, јер је у том циљу веома доприносила и међународна научна заједница под окриљем Уједињених нација, која је организовала акције искорењивања вариоле вере од 1959. године (Šuvaković-Baljošević-Obradović 2014: 305-306). Проблем који је пандемија вируса короне донела друштву у целини јесте глобалан, али жртве су индивидуалне. Ипак, размере утицаја пандемије и сложени друштвени процеси које је она изазвала су довеле до кризе таквих размера, које су чак и државе учиниле жртвама. „Државе су реаговале превентивно да спрече такав развој догађаја. Али, било би погрешно када би, због тога што државе још увек имају највећи утицај на организовање безбедносног одговора, сав одговор био етатистички, без узимања у обзир других сектора и нивоа безбедности. Држава се нашла у сендвичу између глобалног и индивидуалног.“ (Јовић 2020: 482).

На нивоу локалне самоуправе, односно конкретно на примеру града Краљево, можемо увидети да су институције на почетку пандемије изазване вирусом короне деловале у складу с прописима и препорукама надлежних државних органа и да су били у сталном контакту са стручним лицима из релевантних установа, упознатим с актуелним научним сазнањима.

Институције на подручју града Краљево су имале сасвим другачије видове задатака у време епидемије вариоле од послова из времена првих месеци присуства вируса короне. Разлика у видовима задатака и начину борбе је произилазила из природе заразних болести, начина и брзине преноса, укупне смртности које оне узрокују и заступљености болести ван подручја локалне самоуправе. Осим наведеног, разлика се огледала и у доступној технологији, при чему треба узети у обзир општи технолошки развој током 38 година колико је прошло између епидемије вариоле вере и пандемије вируса короне. Парадоксално је да се приликом појаве вируса короне на самом почетку могло ослонити само на најстарије и најтрадиционалније методе борбе – карантини и контролу кретања. Упркос технолошком напретку, пракса је показала да су могућа изненађења, која на тест могу ставити научна и технолошка достигнућа. С друге стране, дигиталне технологије, интернет и бројност електронских медија, као и техничке могућности за бржу и транспарентнију обраду статистичких података су у време пандемије ковида омогућиле ширу јавности увид у број заражених и преминулих, готово у реалном времену. Доступност интернета и неограничене могућности пласирања непроверених информација у сајбер простору од стране било ког појединца или интересне групе су у време пандемије вируса короне допринеле појави разноврсних терорија завере, од којих су неке биле и међусобно противуречне (Видети: Павловић 2021: 93-108).

Околности су довеле до тога да је и организацијама на локалном нивоу припала велика одговорност и задатак да својом транспарентном делатношћу очувају поверење становништва. Институције на нивоу града Краљево су стога посвећивале велику пажњу правилном и благовременом обавештавању јавности свим доступним средствима.

Током епидемије вариоле 1972. године, осим брзе и свеобухватне имунизације, једнако важан задатак је био и организација карантина за све за које се сумњало да су били у контакту са зараженима, али мере изолације ширег опсега становништва нису биле предузимане. Отуда су најважније задатке и највећу одговорност у погледу организације карантина и вакцинације имале медицинске установе и медицински радници. Такође, значајне задатке, а самим тим и одговорност имали су и припадници органа унутрашњих послова, који су били ангажовани на обезбеђивању карантина, проналажењу контаката заражених и спровођењу вакцинације. Важну координациону улогу на оперативном нивоу је одиграо *Савет за народно здравље и социјалну заштити СО Краљево*, чија се делатност тада најдиректније типала свих текућих питања у вези с епидемијом. Извештаји и материјали са седница овог савета сведоче о материјално - техничким условима у здравственим установама у Краљеву током епидемије вариоле вере 1972. године, који у неким сегментима нису задовољавали тадашње стандарде.

Савет за народно здравље и социјалну заштиту СО Краљево, Општински штаб за карантинска обољења против великих богиња на територији тадашње Општине Краљево, као и остали органи локалне самоуправе и надлежне установе на локалном нивоу су имали задатке који су проистицали из њихових надлежности, али тежиште организације мера превенције и борбе против вариоле вере је било на вишим, републичким и савезним нивоима. Сама природа и распрострањеност

епидемије ставила је Краљево ван главног фокуса, јер на његовој територији није било више случајева заразе. С обзиром да је једини заражени био само на привременом боравку у Краљеву, да се у Краљеву није заразио и да није био даљи преносник, није ни било потребе за значајнијим ангажовањем људских и материјалних ресурса у дужем периоду, као што је био случај за време ванредног стања током пандемије изазване вирусом короне. Епидемија вариоле је тако била само краткотрајна епизода у време када су здравствени систем и надлежна општинска тела задужена за здравство били затечени и заокупљени текућим питањима решавања проблема у вези с побољшањем квалитета здравствене заштите грађана.

Насупрот томе, за време трајања ванредног стања, проглашеног услед пандемије изазване вирусом короне, локална самоуправа је имала већи низ оперативних задатака, па је било неопходно да се формира више оперативних тела и административно обухвати шири круг институција, како би се адекватно борило с вирусом који је тада био непознаница и за који у то време није постојала вакцина, нити познати успешни лекови и други видови терапије.

Главну улогу у организацији и координацији борбе против ковида у Краљеву имао је Градски штаб за ванредне ситуације. Резултати његовог рада у превенцији ширења заразе вирусом короне се могу се исказати и бројем заражених лица у периоду од 15. марта до 6. маја 2020. године. Према званичним извештајима, на наведеном подручју је регистровано укупно 39 особа заражених вирусом короне, од којих је троје лица преминуло (Градска управа, Одељење за послове цивилне заштите, Бр: СЛ/24 – XI, од 29. 02. 2024).

Историјско искуство целокупног човечанства указује на неизмеран и неизоставан утицај заразних болести на људско друштво. Борба за њихово заустављање, искорењивање, као и борба за сваки људски живот подстичу научни, технолошки и, у крајњем низу, цивилизацијски напредак. Насупрот томе, епидемије и пандемије производе и негативне појаве у људском друштву. Злоупотребљаване су током ратова, додатно су успоравале послератни опоравак, а и даље су претња у виду биолошког оружја и неретко се користе у циљу испуњења политичких и економских циљева. „Политизација је у таквим околностима неизбежна, јер сам карактер догађаја – претварање здравственог проблема у безбедносни – нужно укључује управо политизовање нечега што у нормалним околностима није превасходно политичко.“ (Јовић 2020: 475). Управо због наведених негативних друштвених последица, наравно и директних, као што је губитак људских живота од болести, намеће се се нужност свестраних истраживања разноврсних утицаја заразних болести на људско друштво. Само мултидисциплинарни приступ овој тематици приликом истраживања може понудити релевантне научне одговоре (Ристовић 2021: 8).

Изучавања утицаја вируса на људско друштво, а зарад што потпунијих и тачнијих сазнања, имају значај и из перспективе локалних заједница. Зато истраживања о друштвеним околностима на нивоу локалне заједнице током епидемија и пандемија могу пружити значајан прилог детаљнијој спознаји друштвених појава и процеса у ширим оквирима. На примеру Краљева можемо увидети пресек глобалних процеса у локалној заједници и истражити како су институције на локалном нивоу деловале у време изненадне кризе.

Овај рад је показао да одговарајућа припремљеност, нормативна документа у којима су тачно одређени поступци, послови и надлежности појединих субјеката и координација рада локалне самоуправе и републичких органа који делују на подручју локалне самоуправе, као што је то био случај током вируса короне 2020. године, имају пресудан утицај на смањење могућности заражавања становништва. Зато је важно да се евидентирају сви начини реаговања и праксе и имплементирају у нормативна акта и стручну литературу како би били од користи у будућим кризним ситуацијама, да се врши континуирано усавршавање, обука и координација рада свих органа, организација и служби у борби против заразних болести, при чему треба користити знања и искуства других земаља, која се стичу како кроз коришћење савремене стране литературе, тако и кроз размену резултата научних истраживања и практичних искустава, семинаре, студијске посете и друге видове сарадње с иностраним институцијама, међународним организацијама, универзитетима и научно-истраживачким организацијама.

ИЗВОРИ

Град Краљево

Штаб за ванредне ситуације на територији града Краљева, Наредба бр. 2-6/20-XI, 16. март 2020. Градско веће, 011-74/2020-I.

Градска управа, Одељење за послове цивилне заштите, Бр: СЛ/24 – XI, од 29. 02. 2024.

Штаб за ванредне ситуације на територији града Краљева, 2-29/20-XI.

Историјски архив Краљево

фонд: Скупштина општине Краљево. (СО Краљево)

фонд: Завод за заштиту здравља – Краљево (333К)

ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Демографска статистика 2019: Демографска статистика 2019, Београд: Републички завод за статистику, 2020. <<https://publikacije.stat.gov.rs/G2020/Pdf/G202014017.pdf>>. [28.1.2024].

Закон 2018: Закон о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама, *Службени гласник Републике Србије*, 87/2018, <<https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-smanjenju-rizika-od-katastrofa-i-upravljanju-vanrednim-situacijama.html>>. [18.1.2024].

Popis 1994: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 1971. godini. Nacionalni sastav stanovništva SFR Jugoslavije, podaci po naseljima i opštinama, Knjiga II, Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1994, <<https://pod2.stat.gov.rs/objavljenepublikacije/g1971/pdf/g19714001.pdf>>. [29.11.2023].

Службени гласник РС 15. март 2020: *Службени гласник РС*, 29/2020, <<https://www.pravno-informacioni.sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/predsednik/odluka/2020/29/1/reg>>. [28.1.2024].

Службени гласник РС 31. март 2020: *Службени гласник РС*, 39/2020, <<https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/ministarstva/naredba/2020/39/2/reg>>. [28.1.2024].

Службени гласник РС 6. мај 2020: *Службени гласник РС*, 65/2020, <<http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/viewdoc?uid=1077413e-e11e-4f29-88f-1-82688260a6f5>>. [28.1.2024].

Устав: Устав Републике Србије, <http://www.parlament.gov.rs/upload/documents/Ustav_Srbije_pdf>. [18.1.2024].

ЛИТЕРАТУРА

- Banović-Stekić 2020: Banović Božidar, Nenad Stekić, „Security sector’s adaptability to atypical manifestations of security phenomena : the coronavirus epidemic in the Republic of Serbia.” *Култура пописа XVII* (посебно издање 2): Нови Сад : Удружење за политичке науке СЦГ, Огранак у Новом Саду, 2020, 85-96.
- Бережнов 2023: Александар Бережнов „Утицај корона вируса на рад са истраживачима у Историјском архиву Краљево“, Зборник радова = Collection of papers. 6, *Међународно архивистичко саветовање [Архивска грађа у теорији и пракси], Чувамо прошлости мислимо на будућност*, 5-7. октобар 2022, Мехавник = *International Archival Conference [Archive material in theory and practice], Preserving the past caring about the future*, 5-7 October 2022, Међавник; Београд: Архивистичко друштво Србије, 2023, 349 – 361, <http://arhivistickodrustvosrbije.org.rs/images/Zbornik%206/aleksandar_bere%CS%BEnov.pdf>
- Ђорић 2023: Марија Ђорић, „Утицај пандемије COVID-19 на десничарски екстремизам“. *Социолошки преглед/ Sociological Review*, vol LVII, no 4, Београд : Српско социолошко друштво 2023, 1279-1304. doi: 10.5937/socpreg57-46860, <<https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0085-6320/2023/0085-63202304279Q.pdf>>.
- Јовић 2020: Дејан Јовић „Пандемијска криза и њени изазови за студије безбедности.“ *Социолошки преглед/ Sociological Review*, vol LIV no 3: Београд : Српско социолошко друштво, 2020, 471-497. doi: 10.5937/socpreg54-28537, <<https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0085-6320/2020/0085-63202003471J.pdf>>.
- Павловић 2021: Зоран Павловић, „Планирана пандемија“? Теорије завере о корона вирусу“, зборник радова: *Свакодневица и друштвени одговори на епидемијске кризе 1914-2020*, Београд : Филозофски факултет, 2021, 93-108.
- Ристовић 2021: Милан Ристовић, „Реч уредника“, зборник радова: *Свакодневица и друштвени одговори на епидемијске кризе 1914-2020*, Београд: Филозофски факултет, 2021, 7-8.
- Šuvaković-Baljošević-Obradović 2014: Uroš Šuvaković, Stevan Baljošević, Žarko Obradović, „Variola i globalizacija ili prvi ostvareni planetarni cilj“. *Vojnosanitetski pregled*, 71, (3), Београд: Универзитет одбране Министарства одбране Републике Србије, 2014, 301-306, doi: <<https://doi.org/10.2298/VSP1403301S>>.
- Шуваковић 2022: „Пандемија COVID-19 и глобални капитализам“, Српска политичка мисао, број 2/2022, Vol. 76, Београд : Институт за политичке студије, 09-26, doi: <https://doi.org/10.22182/spm.7622022.1>, <<file:///C:/Users/Win%207%20RBC/Downloads/SPM-76-1.pdf>>.
- Терзић 2021: Предраг Терзић, „Улога Штаба за ванредне ситуације града Краљево у борби против епидемије вируса COVID-19“, *Култура пописа*, год. 18, бр. 45, 2021, Нови Сад : Удружење за политичке науке СЦГ, Огранак у Новом Саду, 263-276. doi: 10.51738/Kpolisa2021.18.2r.4.02, <<https://kpolisa.com/index.php/kp/article/view/45/41>>.
- Терзић-Симијановић 2023: Предраг Терзић, Јован Симијановић, „Краљево током епидемије вариоле вере 1972. године“, *Баштина*, Вол. 33, св. 61, 2023, Приштина–Лепосавић: Институт за српску културу, 293-308, doi: <https://doi.org/10.5937/bastina33-46358>, <<https://iskp.co.rs/wp-content/uploads/2023/12/BASTINA-61-za-arhivu.pdf>>.
- Вучетић 2021: Радина Вучетић, „Вариола вера и вакцинација Београђана 1972. године“, зборник радова: *Свакодневица и друштвени одговори на епидемијске кризе 1914-2020*, Београд : Филозофски факултет, 2021, 63-75.
- Vučetić 2022: Radina Vučetić, *Nevidljivi neprijatelj – Variola vera 1972*, Beograd: Službeni glasnik, 2022.

ШТАМПА

- Ђорђевић-Глишовић 1972а: Љ. Ђорђевић, М. Глишовић, „После једне успешне акције, битка против Вариоле завршена – али не и рат“, *Ибарске новости*, 14. април, 3. <<https://kraljevcani.rs/0130000892051.pdf>>. [14.8.2023].

- Ђорђевић-Глишовић 1972б: Љ. Ђорђевић, М. Глишовић, „После једне успешне акције, две недеље неизвесности“, *Ибарске новостии*, 21. април, 3. <<https://kraljevcani.rs/0130000893051.pdf>>. [14.8.2023].
- Марковић 1972: П. Марковић, „У краљевачкој општини вакцинисано 95 одсто грађана“, *Ибарске новостии*, 7. април, 1. <<https://kraljevcani.rs/0130000891051.pdf>>. [15.8.2023].
- Милошевић 1972: Ц. Милошевић, „После карантина на Гочу и Шумарско – техничкој школи у Краљеву храброст и одговорност“, *Ибарске новостии*, 14. април 2. <<https://kraljevcani.rs/0130000892051.pdf>>. [14.8.2023].

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

- ВВС 2020: ВВС на српском, *Корона вирус: У Србији уведено ванредно стање*, 15. март 2020, <<https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-51900743>>. [16.9.2020].
- Влада 2020а: Влада Републике Србије, *Појављен први случај коронавируса у Србији*, Београд, 6. март 2020, <<https://www.srbija.gov.rs/vest/449130/potvrđen-prvi-slucaj-koronavirusa-u-srbiji.php>>. [31.1.2024].
- Влада 2020б: Влада Републике Србије, *Влада донела додатне мере у сиречавању ширења коронавируса*, Београд, 10. март 2020, <<https://www.srbija.gov.rs/vest/449874/vlada-donela-dodatne-mere-u-sprecanju-sirenja-koronavirusa.php>>. [31.1.2024].
- Влада 2020в: Влада Републике Србије, *Образован Кризни штаб за сузбијање COVID-19*, Београд, 13. март 2020, <<https://www.srbija.gov.rs/vest/450999/obrazovan-krizni-stab-za-suzbijanje-covid-19.php>>. [31.1.2024].
- Министарство 2020: Влада Републике Србије, Министарство државне управе и локалне самоуправе, *Препорука*, Београд 18. март 2020, <https://www.media.srbija.gov.rs/medsrp/dokumenti/preporuka227_cyr.pdf>. [5.3.2024].
- World Health Organization, 2020: *Coronavirus disease (COVID-19)*, <https://www.who.int/health-topics/coronavirus#tab=tab_1>. [8.2.2024].

Predrag R. TERZIĆ
Jovan D. SIMIJANOVIĆ

KRALJEVO DURING THE SMALLPOX EPIDEMIC AND THE COVID-19 PANDEMIC CAUSED BY THE CORONAVIRUS

SUMMARY

Using the example of Kraljevo, we can see the intersection of global processes on a micro-social entity and explore how institutions at the local level acted in times of sudden crisis. By comparing and analyzing the activities of local governments in suppressing the smallpox epidemic in 1972 and the COVID-19 pandemic in 2020 and 2021, several significant differences and similarities can be noted. The difference in the types of tasks and methods of combating them arose from the nature of infectious diseases, the method and speed of transmission, the overall mortality they cause, and the territorial spread. One of the main differences in the methods of combating the epidemic and pandemic during the first months was the existence of vaccines.

During the smallpox epidemic of 1972, in addition to rapid, comprehensive and effective immunization, an important task was the organization of quarantine for all those suspected of having been in contact with the infected. The Council for Public Health and Social Protection of the Municipal Assembly of Kraljevo, the Municipal Headquarters for Quarantine Diseases against Smallpox, as well as other local government bodies and competent institutions had tasks that arose from their competences, but the focus of the organization of the fight against smallpox was at higher, republican and federal levels.

The smallpox epidemic was thus only a short-lived episode in the city's history; fortunately, there were no casualties.

Contrary to this, during the state of emergency caused by the COVID-19 pandemic, the local government had a wider range of operational tasks. The main role in organizing and coordinating the fight against COVID in Kraljevo was played by the City Emergency Headquarters. The results of its work in preventing the spread of the infection are also evident in the number of infected people in the period from March 15 to May 6, 2020. According to official reports, a total of 39 people infected with the COVID virus were registered in the aforementioned area, of which three people unfortunately died.

Keywords: Smallpox, COVID-19, an epidemic, pandemic.